

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

**з теми: «ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТРАДИЦІЙ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА»**

Виконала:

студентка 2 курсу, групи Р02р-М20z
спеціальності 013 Початкова освіта
за освітньою програмою Початкова освіта
(заочна форма навчання)

Кубряк Галина Павлівна

Керівник: **Мєлєксцева Н. В.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент: **Галаманжук Л. Л.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ.....	9
1.1. Формування ціннісного ставлення до традицій українського народу як педагогічна проблема.....	9
1.2. Педагогічне обґрунтування змісту декоративно-прикладного мистецтва як засобу формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти.....	18
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА.....	37
2.1. Стан сформованості ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти.....	37
2.2. Дидактичні умови для формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти в процесі опанування декоративно-прикладним мистецтвом.....	48
2.3. Дослідно-експериментальна оцінка сформованості ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти в процесі опанування декоративно-прикладним мистецтвом.....	60
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	81
<i>Додаток А.</i> Опитувальний лист спільно для батьків та їх дітей задля з’ясування рівня сформованості ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти.....	82
<i>Додаток Б.</i> Опитувальний лист спільно для батьків та дітей визначення рівня опанування українською народною побутовою культурою здобувачів початкової освіти.....	86

ВСТУП

Становлення української державності, інтеграція України в світове та європейське співтовариство визначають основні напрями виховної роботи з молоддю та модернізацію освітнього процесу закладів освіти, зокрема й початкової школи. У процесі державотворення сьогодні потрібна ефективна система патріотичного виховання молодших школярів, змістовим компонентом якої є духовно-культурна спадщина народу України. Патріотичне виховання належить до пріоритетних аспектів національної системи виховання і передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність відстоювати державні інтереси Батьківщини. Це засвідчує низка нормативно-правових документів: Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у 21 ст., Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) низка концепцій, розроблена у період незалежної України протягом 1996 р. – 2017 рр. У Концепції «Нова українська школа» зосереджено увагу на формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи, вихованні у них патріотичних почуттів [36].

Проблема ціннісного ставлення до традицій українського народу знайшла своє відображення у вітчизняних та зарубіжних доробках. Більшістю філософів, педагогів, психологів минулого (Я. Коменським, К. Ушинським, І. Франком, С. Русовою, Г. Ващенко, В. Сухомлинським, М. Стельмаховичем та ін.) відстоєно думку про те, що в результаті активної, пізнавальної, альтруїстичної, громадсько-корисної діяльності зміцнюється формування патріотизму як генералізуючого новоутворення молодшого шкільного віку – найбільш сензитивного для становлення етнічної свідомості періоду й виховання позитивних рис особистості, позаяк у дитини створюються уявлення про малу і велику Батьківщину, формуються поняття цінностей «родина» – «домівка» – «місто» – «регіон» – «країна», ціннісного сприйняття рідного краю, держави, ознак нації з такими показниками:

патріотичні почуття до малої Батьківщини; ціннісні орієнтації молодших школярів; ставлення до рідного краю, країни, народу.

Оскільки на нинішньому етапі творення Нової української школи діти молодшого шкільного віку утверджуються в нових цікавих сферах діяльності, з-поміж іншого технологічної освіти, особливої актуальності набуває проблема оновлення змісту початкової освіти, її модернізація засобами декоративно-прикладного мистецтва. Тому завдання вчителя – зберегти для майбутнього ті предковічні здобутки народу, які лежать у підвалинах його існування, і передати наступному поколінню.

Аналіз науково-педагогічної та психолого-методичної літератури дає підставу стверджувати, що проблема змісту освіти у контексті патріотичного виховання знаходить відображення у наукових доробках сучасних науковців. Теоретико-технологічні засади формування ціннісного ставлення до традицій українського народу у площині особистісно зорієнтованого підходу розкривають сучасні науковці І. Бех, О. Вишневський, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін. Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної самосвідомості крізь призму загального процесу виховання молодого покоління розглядають С. Долецька, І. Карпова, О. Квас, О. Коркішко, Н. Миропольська, М. Роганова, Я. Яців та ін.

Теоретичні засади національного виховання закладено у дослідженнях українських учених-психологів М. Боришевського, Г. Ващенко, Д. Віконської, Д. Донцова, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Москальця, Ю. Римаренка, І. Сікорського, Б. Цимбалука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми та інших.

Дослідженню проблеми формування національних цінностей присвятили свої праці О. Вишневський, В. Довбищенко, П. Дроб'язко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, В. Кузь, І. Мартинюк, Ю. Руденко, З. Сергійчук, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Є. Сявакко, Д. Тхоржевський та

інші. В них акцентується увага на тому, що основою змісту формування національних цінностей є історико-культурна народна спадщина.

Проблема впливу культурної спадщини, а саме декоративно-прикладного мистецтва на свідомість особистості, була предметом уваги О. Данченко, Д. Джоли, І. Зязюна, В. Лосюка, В. Мазепи, Л. Оршанського, М. Стрункої, Д. Фіголя та інших.

Найчастіше наукові дослідження пов'язані з питаннями формування самосвідомості та національних цінностей у школярів (Є. Антонович, Л. Бойко, Я. Журецький, Ю. Коломієць, О. Красовська, А. Малихін, І. Охріменко, А. Фасоля) або у дітей дошкільного віку (Л. Єнтіс, Г. Клобак, М. Чепіль). Це пов'язано з тим, що процес самопізнання особистості, рефлексія національного становлення відбувається саме на початку життя людини, коли формується його свідомість.

Але процес формування національних цінностей не завершується у тому чи іншому віці, а триває впродовж усього життя і набуває особливого значення під час становлення людини як фахівця. Певною мірою ця проблема висвітлена у працях вітчизняних науковців (М. Борисова, М. Боришевського, Ю. Руденка, Л. Савки, Т. Сиротенко та інших).

Саме ці обставини і зумовили вибір **теми дослідження** «Формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва».

Розпочинаючи науково-педагогічний пошук, ми визначили об'єкт, предмет, мету та основні завдання нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження – умови формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці змісту декоративно-прикладного мистецтва як

засобу формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти.

Згідно з метою і гіпотезою дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан проблеми, що досліджується.
2. Дослідити специфіку впливу декоративно-прикладного мистецтва на формування ціннісного ставлення до традицій українського народу у здобувачів початкової освіти.
3. Розробити і науково обґрунтувати методику формування ціннісного ставлення до традицій українського народу у здобувачів початкової освіти під час заняття декоративно-прикладним мистецтвом.
4. Розробити критерії рівнів сформованості ціннісного ставлення до традицій українського народу у здобувачів початкової освіти.
5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів** дослідження. До **теоретичних** належать: теоретичний аналіз наукових джерел (філософських, історичних, соціологічних, культурологічних, педагогічних, психологічних, мистецтвознавчих та народознавчих); вивчення та узагальнення досвіду роботи закладів початкової освіти з проблем національного виховання.

Емпіричні включають: педагогічне спостереження; анкетування; інтерв'ювання вчителів та молодших школярів; бесіди; педагогічний експеримент; порівняльний аналіз, методи математичної статистики і обробки одержаних експериментальних даних.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні методики, спрямованої на формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи у Юрковецькій гімназії

Кам'янець-Подільської районної селищної ради Хмельницької області та Чемеровецькому навчально-виховному комплексу «загальноосвітній школа І-ІІІ ступенів та гімназія Кам'янець-Подільської районної ради Хмельницької області».

Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом доповідей на: міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, науково-практичних семінарах, круглих столах, присвячені актуальним проблемам становлення та прогресивних течій розвитку початкової освіти. Де висвітлювала наступні аспекти дослідження: формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в процесі дизайнерської діяльності, етапи формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти, створення інклюзивного простору для дітей з особливостями розвитку зі спрямуванням на формування ціннісного ставлення до традицій українського народу, способи формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти, шляхи формування ціннісного ставлення до традицій українського народу дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку, значущість ціннісного ставлення до традицій українського народу у становленні світогляду особистості здобувачів початкової освіти; формування дослідницьких умінь учнів початкової школи, формування національно-патріотичного світогляду молодших школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва, декоративно-прикладне мистецтво як ефективний засіб формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти, ціннісне ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти: дефінітивний погляд.

Публікації. Було опубліковано 2 статті, теми яких «Способи формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти» (2020), «Потенціал декоративно-прикладного

мистецтва в процесі формуванні ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти» (2021).

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 99 позицій та додатків (всього 86 сторінок).

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Ціннісне ставлення здобувачів початкової освіти до традицій українського народу ґрунтується на спадкоємності поколінь та їх нерозривному зв'язку з національними цінностями народу, які формувалися під впливом географічних, історичних, культурних, соціальних, економічних та політичних умов кожної держави. Ознаки національного образу окремого українця є складовою української нації і входять в систему українських національних цінностей. У вирішенні завдань національної системи виховання незаперечною є роль педагога.

2. Процес формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти залежить від засобів впливу на особистість, серед яких ми визначили декоративно-прикладне мистецтво. Теоретичний аналіз проблеми дослідження дав змогу виявити основні протиріччя між вимогами до формування національних цінностей у молодших школярів. На основі аналізу освітніх програм початкової освіти виявлено, що їх зміст вимагає розширення для реалізації таких завдань, як: прилучення школярів до надбань національної культури та мистецтва, вивчення українських народних ремесел та промислів, традицій та звичаїв, за допомогою яких формуються національні цінності особистості.

3. Вирішення проблеми формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва можливе за умови збагачення її змісту цінностями української побутової культури та народного мистецтва. Провідні компоненти такого збагачення повинні складатися з формування теоретичного і практичного досвіду педагога з національного виховання.

4. Критерії рівнів сформованості ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти складаються з таких

показників: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, а також визначено три рівні їх сформованості: високий, середній, низький.

Також, визначено умови формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва, такі як: системність та цілісність формування ціннісного ставлення до традицій українського народу молодших школярів; готовність вчителя початкових класів до формування ціннісного ставлення до традицій українського народу молодших школярів шляхом впровадження у зміст технологічної освіти різних видів декоративно-прикладного мистецтва; впровадження інноваційних технологій на уроках ознайомлення молодших школярів із декоративно-прикладним мистецтвом; організація тісної взаємодія між батьками та вчителями початкової школи з метою формування ціннісного ставлення до традицій українського народу молодших школярів; взаємозв'язок урочної та позаурочної форми навчання з метою формування ціннісного ставлення до традицій українського народу дітей засобами декоративно-прикладного мистецтва.

5. На підставі положень та висновків, обґрунтованих за результатами формувального експерименту, підтверджено ефективність впроваджених дидактичних умов формування ціннісного ставлення до традицій українського народу здобувачів початкової освіти засобами декоративно-прикладного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альшевська Л. А. Формирование національного самосознания старшеклассников в учебно-воспитательной работе: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 03.00.16. Житомир, 2011. 40 с.
2. Афанасьєва А., Іщук Н. Проблеми формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі. *Рідна школа*. 2009. № 12. С. 18–21.
3. Безродный П. П. Архитектурные термины: Краткий русско-украинский словарь/ Под ред. В.В. Савченко. Киев : Вища школа, 1993. 272 с.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
5. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vurysk_21.pdf. (дата звернення: 02.11.2020).
6. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 26–37.
7. Білевія І. В. Виховна робота зі студентами в процесі вивчення народних ремесел. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 1998. № 1. С.46-50.
8. Блахут А. Роль эстетического воспитания в развитии творческих способностей личности: Автореф. дисс...канд. философ. наук. Київ, 1984. 21 с.
9. Богущ А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання. *Культура*. 2001. № 1. С. 5.
10. Болюбаш Я. Я., Пуховська Л. П. Освіта в країнах Заходу. *Рідна школа*. 1994. №4. С. 75-77.
11. Бутенко Л. Л. Воспитание общей культуры старшеклассников средствами искусства: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 Луганск, 1994. 194с.
12. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994.
13. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів. 1996. 238 с.

14. Выготський Л.С. Психологія мистецтва. Мінск, 1968.
15. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Київ, 2003. 20 с.
16. Гіптерс З.В. Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960-1995 рр.): Дис...канд.пед.наук: 13.00.01. Київ, 1998. 237с.
17. Грузенберг С.О. Геній и творчество. Львов: 1999.
18. Гуцан Л. А. Виховання у молодших школярів позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу у процесі художньо-трудової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Київ, 2005. 20 с.
19. Данілюк А.Г. Українська хата. Київ : Наукова думка, 1991. 112 с.
20. Данченко О.С. Невмеруще джерело: Бесіди про українське народне мистецтво. Київ : Мистецтво, 2014. 190 с.
21. Декларація про державний суверенітет України. Київ, 1991. 8с.
22. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник/ Під ред. Я.П. Запаско; Львівська академія мистецтв. Науково-дослідний сектор. Кафедра історії і теорії мистецтва. Львів : Афіша, 2000. 241 с.
23. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>. (дата звернення: 15.01.2021)
24. Десять музеїв у Києві, де цікаво з дітьми. URL: www.kobu.kiev.ua/10-музеев-в-киеве-где-интересно-с-дет... (дата звернення: 12.02.2021)
25. Добривода О.І. Духовні скарби українського народу в житті молоді. Тернопіль : М.П. Чумацький шлях, 1994. 304с.
26. Долецька С. Основні етапи патріотичного виховання молодших школярів засобами краєзнавчої роботи. *Молодь і ринок*. 2014. № 3. С. 106-111.
27. Долецька С. В. Патріотичне виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 Луганськ, 2011. 20 с.

28. Журба К. О. Патріотичне виховання дітей у сучасних умовах. *Педагогічний вісник*. 2009. № 4. С. 14–17.
29. Заїка А. М., Тарнавська С. С. Математика : підруч. для 1 кл. Тернопіль : Підручники і посібники, 2012. 144 с.
30. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. (дата звернення: 05.12.2020)
31. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 15.01.2020)
32. Зись А. Я. Эстетика: Идеология и методология. Мінськ, 1998. С.149-150.
33. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву. Київ : Вища школа, 1976. 174 с.
34. Канцедикас А. Искусство и ремесло: К вопросу о природе народного искусства. Київ : Изд, 1996. 236 с.
35. Колесник М. Естетичне виховання в системі формування особистості. *Філософська думка*. № 5. С.34-40.
36. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>. (дата звернення: 26.09.2021)
37. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. *Інформаційний збірник МО України*. 1996. № 13. С. 10–31.
38. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. URL: <http://sch17-nizhyn.ucoz.ua/16.doc>. (дата звернення: 27.07.2021)
39. Концепція національного виховання учнівської молоді. *Рідна школа*. 1995. № 6. С. 19–25.
40. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontseptsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>. (дата звернення: 15.11.2020)

41. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 Луганськ, 2004. 20 с.
42. Коркішко О. Г. Патріотичне виховання: досвід сучасної школи. *Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка*. 2007. Вип. 36. С. 73–75.
43. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 6750 слів / Під ред. Д.Г. Гринчинка. 2-ге вид.; перероб. і допов. Київ : Радник, 2010. С.263.
44. Красовська О. О. Виховання громадянської самосвідомості старшокласників засобами символіки народного мистецтва України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 1999. 20 с.
45. Кублаков Б. Г. Мистецтво як форма пізнання дійсності. Київ : Мистецтво, 1967. 126с.
46. Кубрак О. Круглий стіл «Музеї навчальних закладів як осередки патріотичного виховання». URL: http://pmu.in.ua/news/info_letter_2015_1/. (дата звернення: 17.08.2021)
47. Кудін В. О. Мистецтво і духовний світ молоді. Київ : Радянська школа, 1983. 96с.
48. Лавриненко С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до національного виховання учнів засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Кіровоград, 2005. 20 с.
49. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етно регіону) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. Київ, 2008. 20 с.
50. Левчук Л. Т. Естетика: Підручник. Львів: Вища шк., 1997. 399 с.
51. Лещенко М. П. Зарубіжна технологія підготовки учителів до естетичного виховання. 2-е вид., доп. Київ, 1996. 192 с.
52. Майборода Г. Я. Соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі формування морально-духовних цінностей особистості: Дис...канд. пед. наук: 13.00.05; 13.00.01. Черкаси, 1996. 193 с.

53. Гончаренко С. Молодий шкільний вік. *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
54. Москалець В. П. Психологічне обґрунтування національної школи. *Рідна школа*. 1994. № 11. С. 31.
55. Мусієнко В. Д., Захарченко О.О., Сидоренко В.К., Тхоржевський Д.О. Прилучення учнів до національної культури в процесі трудового навчання: Метод. Посібник. Київ : УДПУ імені М.П. Драгоманова, 1997. 122 с.
56. Назаренко Г. А. Особистісно орієнтована модель формування та розвитку патріотичних почуттів дітей та учнівської молоді. *Педагогічний вісник*. 2009. № 3. С. 18–20.
57. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. *Нормативно-правове забезпечення освіти* : у 4-х ч. Харків : Основа, 2004. Ч. 1. С. 6–11.
58. Неменская А. А. Эстетический характер самосознания//Сов. педагогика. 1990. № 12. С. 9.
59. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания. Книга для учителя. 2-е изд. – Москва : Просвещение, 2013. 255 с.
60. Одарченко В. І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Харків, 2010. 21 с.
61. Оришко С. П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Тернопіль, 2010. 20 с.
62. Осипець Р. О. Виховання національної самосвідомості майбутнього вчителя музики в процесі опанування українською народопісенною культурою: Дис... канд.. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2000. 198с.
63. Павх С. П. Національне виховання учнів гімназії в процесі трудового навчання: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1999. 206 с.
64. Патріотизм. *Енциклопедія політичної думки. Словopedia*. URL: <http://slovopedia.org.ua/40/53407/261250.html>. (дата звернення: 15.01.2021)

65. Патріотизм. *Соціологія*: словник термінів і понять / за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с.
66. Патріотизм. *Український педагогічний словник* / за ред. С. Гончаренка. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
67. Патріотизм. *Філософський енциклопедичний словник*. URL: <https://studfiles.net/preview/5129867/page:70/>. (дата звернення: 15.01.2021)
68. Патріотизм. *Філософський словник* / за ред. В. І. Шинкарука. 2 вид. перероб і допов. Київ, 1986. 800 с.
69. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : монографія / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир : Полісся, 2003. 220 с.
70. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2002. 21 с.
71. Половіна О. А. Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна освіта» / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2007. 21 с.
72. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09>. (дата звернення: 15.11.2020)
73. Програма інтегрованого курсу “Художня праця”. *Початкова школа*. 1997. № 8. С.28-34.
74. Прокопович Б. А. Зміст і методика навчання народним художнім ремеслам майбутніх вчителів трудового навчання: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Тернопіль, 2000. 188с.

75. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.- метод. посібник / Ред. рада: В. М. Догій, Г. М. Несін, Л. В. Сохань та ін. Київ, 2011. 792 с.
76. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнів : концепція. *Освіта*. 2001. С. 10–15.
77. Рябініна О. В. Стильовий аналіз музичних творів як засіб формування естетичної культури майбутніх вчителів початкових класів: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 1994. 202 с.
78. Селівачов М. Р. Народне мистецтво й сучасність. Київ : Знання, 1980. 48 с.
79. Скатерщиков В. БС 3, Третье издание. Т. 17. 2001. С. 375.
80. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗИН, 2005. 232 с.
81. Стельмахович М. И. Традиции и новые технологии в развитии украинской семейной этнопедагогике: Дис... д-ра пед.наук. Ивано-Франковск, 1988. С. 310.
82. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 Луганськ, 2007. 20 с.
83. Сухомлинська О. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : АПН України, Центр інформаційної та документальної ради Європи в Україні, 1997. 224 с.
84. Тименко В. П. Формирование положительного отношения к художественному труду у учащихся чктырехлетней начальной школы: Дис...канд.пед.наук.: 13.00.01. Киев, 1992. 187с.
85. Тимків Б. М., Кавас К. М. Виготовлення художніх виробів з дерева. У 2-х частинах. Львів: Світ, 1996. Ч.2. 133с.
86. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти I ступеня (під керівництвом О. Я. Савченко). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/>. (дата звернення: 15.11.2021)

87. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти I ступеня (під керівництвом Р. Б. Шиян). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>. (дата звернення: 22.11.2021)
88. Типові освітні програми для 2–11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>. (дата звернення: 22.11.2021)
89. Українська душа: Зб. наук. праць / За ред. В. Храмової. Київ : Фенікс, 1993. 134 с.
90. Українська культура: Історія і сучасність: Навчальний посібник / За ред. С. О. Черепанової. Львів, 1994. 456с.
91. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні: Рідне слово. *Ушинський К.Д. Педагогічні твори*: В 2 т. Київ, 2020. Т.1.
92. Филатов В.Н. Национальная психология, как структурный элемент национального самосознания: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Фрунзе, 1970. 30 с.
93. Философская энциклопедия В 5 т. / Под ред. Ф. В. Константинова. Москва : Советская энциклопедия, 1976. Т.3. 732 с.
94. Фірсова Л. С. Формування естетичної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: Дис...канд. пед.наук. Київ, 1999. 189с.
95. Фролова Н. В. Трансляция системы ценностных ориентаций на переломных этапах развития общества (психологический аспект): Дис...канд.психол.наук: 19.00.01. Днепропетровск, 1997. 183 с.
96. Чепурна Н. М. Шляхи формування патріотизму учнівської молоді. *Педагогічний вісник*. 2010. № 1. С. 12–14.
97. Шевчук Т. О. Формування емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів у художньо-ігровій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Київ, 2000. 21 с.
98. Эстетика: Словарь / Под ред. А. А. Беляева, Л. И. Новиковой, В. И. Толстых. Москва : Политиздат, 1989. 446 с.

99. Эстетическая культура советского человека /Под ред. М.С. Кагана.
Лугвнск : Изд-во ЛГУ, 1976. 168 с.